

### 3. Rutgers' gewijzigd plan van Kerkherstel.

Zoo had Rutgers dan de poging om langs reglementairen weg de Kerken van de Besturen te helpen verlossen moeten opgeven.

Maar wat nu? Had hij een ander, gewijzigd plan? En zoo ja, wat was dat dan? Denk nu niet, dat zij er zoo maar aanstonds mee klaar waren. Het groote doel stond hem en Kuyper van den beginne aan wel helder en duidelijk voor den geest: al de Nederlandsche Gereformeerde kerken van het Synodaal Kerkbestuur te bevrijden. Maar de weg om het te bereiken werd hun telkens weer versperd. Wat hebben zij gebeden en geworsteld om licht in die duisternis, om moed en krachten tot den strijd. Zoo is na jaren van teleurstelling dat gewijzigd plan gript.

Wat dat plan dan was? Nog steeds het oude plan van Kerkherstel. Maar nu gewijzigd. Niet langer adresseeren en requesteeren bij de Synode en het daarbij laten. Maar de kerken zelf tot reformatie aanzetten. En wel zoo, dat herstel der kerk op haar ouden grondslag door driefleutel actie zou doorgezet worden:

1. Om te beginnen, de reformatie moest onder leiding van de Kerkeraden, dus ambtelijk, van de plaatselijke kerken uitgaan. Het Synodaal Genootschap was vals, maar de plaatselijke kerken met haar kerkeraden waren de oude Gereformeerde kerken, doch innerlijk, door vervalsching der waarheid, gedeformeerd en uitwendig onder de Synodale organisatie zuchtend.

Weigerde de kerkeraad naar Schrift en Belijdenis de reformatie ter hand te nemen, dan scheide men zich niet af volgens de artt. 28 en 29 der Belijdenis, maar richtte men zich als geloovigen, krachtens het ambt der geloovigen, tot den kerkeraad met erkenning van schuld voor de jarenlange ontrouw en met dringend verzoek alsoog de leiding tot reformatie te nemen. Bleef hij weer weigeren, dan moesten de manslidmaten onder leiding van den consulent naast den Synodalen kerkeraad een Gereformeerden kerkeraad verkiezen, en onder diens leiding, evenals ten tijde der Remonstranten in de 17e eeuw als Doleerende kerk optreden, met eigen bediening des Woords, der Sacramenten, catechisaties, tuchttoefening enz.

Hoe nu verder de kerkeraden de reformatie plaatselijk moesten doorzetten? Vooral door tweeërlei actie.

a. Door de wacht te betrekken bij de toelating tot het Heilig Avondmaal. Dat was allereerst noodig. Benaauwend, tot schreien toe, werd er al goddeloos met die toelating gespeeld. Aannemelingen, die de Drie-eenheid, de Godheid van Christus, Zijn opstanding en hemelvaart loochenden, werden niet alleen toegelaten, maar om hun durf zelfs geprezen. De aanneming was al meer een „kerkelijke plichtigheid” geworden. Dat had Rutgers in 1877 bij het verschijnen der llerant al aanleiding gegeven in zeven historisch-kerkrechtelijke artikelen over De Aanneming tot lidmaat in Gereformeerden zin de juiste beteekenis weer aan het Gereformeerde volk in te prenten. De aanneming was van ouds geen zelfstandige acte, geen „kerkelijke plichtigheid” tusschen Doop en Avondmaal in, maar niets anders dan „de toelating tot het Heilig Avondmaal”.

Toen het dan ook in 1880 door de gewijzigde Synodale bepaling in de artt. 38 en 39 van het Regl. op het Godsdiensonderwijs zoover was gekomen, dat zelfs bezwaren tegen de geloofsovertuiging der aannemelingen geen grond voor afwijzing opleverden, en de toelating namens den kerkeraad door den predikant geschiedde, zonder dat de ouderlingen het konden verhinderen, adviseerde Rutgers in zijn Memorie inzake de Aannemingsquaestie aan de kerkeraden: het vast besluit te nemen de gewijzigde artt. 33 en 39 niet uit te voeren en geen moderne, hetzij bij de aanneming, hetzij op attestatie tot het Heilig Avondmaal toe te laten. Zelfs Dr van Toorenenbergen en Dr Bronsveld verklaarden in een memorie, dat, gaf men dit toe, de Kerk van Christus ware opgelost en als Belijdende kerk haar aard en wezen inboette.

En b. door de wacht te betrekken bij den Kancel.

Ook dat bleek al lang zeer noodig. De modernen traden al driester op. Reeds in 1881 verkondigde een modern predikant in Amsterdam op 2den Paaschdag, dat de Opstanding van Christus slechts een visioen was geweest. Ds van Gorkum te Leiden verklaarde bij de bediening van het Heilig Avondmaal, dat het Godslasterlijk was en heidensch, te zeggen, dat God de zonden zou vergeven om den dood van een mensch. Dr Zaalberg maakte het 'tergst van allen. Hij noemde het een Gode onwaardige en onevangelische voorstelling, dat Christus door Zijn bloedigen dood den toorn Gods gestild en God met de wereld verzoend zou hebben.

En toen de Synode in 1883 het Ondertekeningsformulier opnieuw en zóó wijzigde, dat de predikanten slechts beloofden „het evangelie van Jezus Christus en de belangen van het Godsrijk te zullen behartigen”, werd de deur van den kansel nog wijder voor de moderne dwaalleer opengezet.

Dit alles drong den Kerkeraad van Amsterdam onder leiding van Kuyper en Rutgers een conferentie van Gereformeerde Kerkeraden op 11 April 1883 in Frascati samen te roepen. Een getal van 250 afgevaardigden waren opgekomen.

Als voorwaarde voor deelneming was gesteld, dat teekening van de presentielijst tevens zou insluiten ondertekening van de Drie Formulieren.

Wie dat voorstelde? Rutgers misschien? Zeer terecht. 't Gevaar was steeds, dat de Irenischen weder zouden tegenwerken. Dat moest voorkomen worden. De Conferentie moest samenkomen op, en uitgaan van een vaste basis. En zoo werd het mogelijk, dat met bijna algemeene stemmen drie reeksen van Resolutiën werden aangenomen:

1. Dat de kerkeraden niemand tot de bediening des Woords behoorden toe te laten, die niet bereid was vooraf de Drie Formulieren van Eenigheid te ondertekenen.

2. Dat het kerkverband van 1816 moest worden verbroken zoo de Gereformeerden er door verhinderd zouden worden Koning Jezus als soeverein in Zijn kerk te eeren.

3. Dat de Gereformeerde belijders, die onder een kerkeraad verkeerden, wiens doen en toelagen Jezus' Koningschap inging, gehouden waren, na ernstige vermaning, eendrachtelijk de gemeenschap met zulk een kerkeraad af te breken en als Doleerende kerk op te treden.

2. Voorts moesten de Gereformeerde kerkeraden vrijwillig met elkander in kerkverband treden.

Zeer duidelijk heeft Rutgers daarover zijn meening gezegd op de Vergadering van de Vrienden der Waarheid, 12 April 1882, in zijn referaat over de vraag: Hoedanig was het kerkverband van de Nederlandsche Gereformeerde kerken toen de organisatie van 1816 haar werd opgelegd? Daar onderwees hij zijn vrienden als volgt:

„De grondslag er van was, in volstrekten zin, de gemeenschappelijke erkenning van het onvoorwaardelijk gezag van Gods Woord, d.i. van de gansche Heilige Schrift en de gemeenschappelijke belijdenis van de daarop gegronde artikelen en stukken der leer”.

Uit dat innerlijk verband volgt het uitwendig kerkverband: „Er bestaat een kerkverband tusschen alle ware kerken van Christus, omdat zij eenzelfde geloof deelachtig zijn, en geroepen zijn tot getuigen, en het belijden zelf niet kunnen nalaten. En toen nu hier de religie naar Gods Woord gereformeerd was, was er ook van zelf dat innerlijke verband, zelfs nog vóór er een uitwendige band kon gelegd worden. Waar die innerlijke band ontbreekt, daar is geen kerkverband; en elke uitwendige band is dan een leugen”.

Tegenover Rome, dat „aan het bestaande kerkverband een bindende kracht toekende”, toonde hij verder aan:

„handhaafden de Gereformeerden, dat geen uitwendig kerkverband absoluut bindende kracht heeft, en dat het geoordeeld en verbroken is, zodra het tegen Gods Woord ingaat. Uitnemend is dat b.v. betoogd door Rivel, Voetius e.a. In kerkrechtelijken zin is de grondslag van het kerkverband de vrijwillige toetreding der bijzondere kerken... Hier zijn eerst bijzondere kerken gevormd, en later pas zijn die in een uitwendig kerkverband vereenigd; door vrijwillige toetreding; als een kerkenbond; tot wederkeerige correspondentie; en dan zóó, dat iedere bijzondere kerk haar volle macht en vrijheid onder de heerschappij van haar eenig hoofd Christus, en naar den regel van Gods Woord bleef behouden”.

En tegenover de Independenten, die de noodzakelijkheid van het kerkverband loochenden, verklaarde hij:

„Zonder twijfel mocht, naar ons kerkrecht, de uittreding van het kerkverband (of ook de weigering om toe te treden) niet naar luim of naar willekeur geschieden. Integendeel, de bijzondere kerk mag niet op zich zelf blijven staan, daar Gods Woord dat niet wil. En zoolang dat Woord regel blijft en de eenparigheid der leer blijft bestaan, moet de uitwendige band ook bewaard blijven. Het is er geheel mede (zeide men terecht) als met den uitwendigen band, die de bijzondere Kerk en hare individuele leden verbindt. „Niemand mag zich op zichzelf houden” enz. (art. 28 der belijdenis). En vooral tegenover de Brownisten en de Independenten hebben onze Vaders die noodzakelijkheid van 't kerkverband steeds gehandhaafd”. (De spatieëring is van mij. J.)

In datzelfde jaar, 20 Oct. 1882, hield hij een rectorale rede over hetzelfde onderwerp: „Het Kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde kerken, gelijk dat gekend wordt uit de handelingen van den Amsterdamschen kerkeraad in den aanvang der 17e eeuw”. In het eerste deel ontwikkelde hij, hoe „de kerkeraad van Amsterdam in en buiten eigen gemeente het kerkverband krachtig handhaafde: a. in zijn recht van bestaan tegenover het independentisme; b. in zijn nationaal karakter tegenover het provincialisme; c. in zijn onmisbaren grondslag tegenover het arminianisme”.

De opmerking is gemaakt, dat de Doleantie misschien op de zelfstandigheid en de vrije confoederatie der verschillende lokale kerken wel eens iets wat eenzijdig den nadruk heeft gelegd, maar dat de tijdsomstandigheden hierin ook een krachtig woord meespraken. (De Doleantie en haar kerkrechtelijke beginselen door Dr H. Kaajan, blz. 30).

De vraag is hierbij of het kerkverband eisch is van Goddelijk of van kerkelijk recht. Als ik nu in bovengenoemde aanhaling van Rutgers lees: „de bijzondere kerk mag niet op zichzelf blijven staan, daar Gods Woord dat niet wil”, dan moet hij daar toch zeker bedoeld hebben, dat het kerkverband, „zoolang dat Woord regel blijft” eisch is van Goddelijk recht. Als Gods Woord het niet wil, dat de bijzondere kerk op zichzelf blijft staan, dan wil God het niet, dan is aansluiting bij het kerkverband voor de gelijkgezinde kerken van Godswege plicht.

Zoo heeft Voetius het ook geleerd. Hij ontkent beslist, dat het houden van Synoden door de gezamenlijke kerken, dus het kerkverband, slechts een jus divinum permissivum, d.i. door God alleen toegelaten en dus vrij zou zijn. Maar wel maakt hij onderscheid tusschen het Goddelijk voorschrift inzake het kerkverband en de synoden, want dat is blijkens Hand. 15:1-34 van positief Goddelijk recht (juris divini positivi); en de applicatie of toepassing daarvan op bepaalde kerken, die zulk een synodaal verband aangaan, want dat is van toegestaan Goddelijk recht (juris divini permissivi). Hij maakt dat verder duidelijk door het voorbeeld van het huwelijk. Het huwelijk is als zoodanig niet van menselijke, maar van Goddelijke instelling. Maar tot het aangaan van een huwelijk is de toestemming van beide partijen noodig. Zoo nu eischt de eenheid van het lichaam van Christus ook de eenheid der kerken. Maar die eenheid der kerken komt door vrijwillige confoederatieve verbinding tot stand. Dat vrijwillige raakt echter alleen de wijze, waarop ze tot stand komt. Het kerkverband zelf rust op Goddelijken eisch.

Op vorming van kerkverband drong Rutgers dan ook met kracht aan.

En 3. moesten de Gereformeerde kerkeraden, zodra zij door de Besturen verhinderd werden Christus als Koning der Kerk te erkennen, elk op zichzelf, met de Bestuursorganisatie breken door de gehoorzaamheid op te zeggen.

Voorloopig kon de Synodale organisatie van 1816 wellicht nog een tijdlang blijven bestaan als administratief lichaam. Binnen de grenzen der Synodale Organisatie moest men dan naast de Synodale kerkeraden Gereformeerde kerkeraden plaatsen; deze moesten voorts Gereformeerde Classen vormen; en zoo verder Gereformeerde Provinciale Synoden en een Nationale Synode. Kuyper had 't in 1870 al eens ontwikkeld en toen de jonge Ds G. Doedes in 1875 hem er nog eens op wees, het nader overwogen. Nu, in 1879, werd het in een voorstel tot nader overleg tegen synodalen gewetensdwang verder uitgewerkt en ging Rutgers er ook in mee. 't Sloot zich meer of min aan bij de historie der Doleerende kerken in de 17e eeuw. Toen waren er ook twee kerkeraden. De Remonstrantsche en de Gereformeerde, elk met eigen samenkomsten, inboeking van lidmaten, attestatiën enz. Zoo kon men ook nu in elke gemeente naast den Hervormden, een Gereformeerden kerkeraad vormen. Aan den eersten kon men dan het administratieve werk, aan den Gereformeerden de diaconie, de tucht enz. overlaten. Toch stonden de gevallen niet gelijk. In de 17e eeuw vergaderden de Remonstranten en de Doleerenden elk afzonderlijk. Elk had zijn eigen prediking, doop, avondmaal, catechisaties, collecten, administratie enz. Thans bedoelde men voorloopig alleen de administratie nog aan den Synodalen kerkeraad over te laten, maar de regeling van de bediening des Woords, der Sacramenten, van de tucht enz. moest aan den Gereformeerden kerkeraad komen. En zoo hoopte men dan, dat de organisatie spoedig zou ineensinken.

Zoolang echter de Besturen hen niet dwongen iets te doen wat met het Woord Gods en de Gereformeerde belijdenis in strijd was, weigerden zij te breken.

„Ons beiden” — zoo schreef Kuyper — „bleef het toeschijnen, dat, zoolang alle dwang uitbleef, het saam blijven met geheel den orthodoxen kring in de talrijkste Kerk van ons land geboden was.... Maar, gelijk van zelf sprak, waren we beiden vast besloten geen oogenblik te wijken, indien het Hervormd Kerkbestuur ons dwingen wilde te doen wat naar ons beider vaste overtuiging het Woord des Heeren ons verbood”.

Spoedig en onverwacht zou de noodzaak om te breken onweerlegbaar blijken. Onder hun beider leiding riep de Kerkeraad van Amsterdam, die het juk reeds had afgeworpen, tegen 11 Jan. 1887 in Frascati weer een Kerkelijk Congres bijeen van Opzieners en gemeentelieden, „die de afwerping van het juk der Synodale Hiërarchie plichtmatig achtten voor ieder, die het Koning-